

NYA Mäktaren

VOLYM XXIX

Teologisk bilaga till Kyrka och Folk nr 15/11

Recension av *Hermeneutica Sacra*

Av Tomas Appelqvist

Skribenten är teologie doktor och universitetslektor i kyrkovetenskap.

Bengt Hägglund, en av Sveriges internationellt mest erkända teologer, fyllde 90 år för en tid sedan. För att fira denne allttjämt aktive forskare har Torbjörn Johansson, Robert Kolb och Johann Anselm Steiger givit ut en festskrift på nästan fem hundra sidor med rubriken *Hermeneutica Sacra – Studien zur Auslegung der heiligen Schrift im 16. und 17. Jahrhundert* (översatt till svenska: Studier i tolkningen av den Heliga Skrift på 1500- och 1600-talen). Boken är utgiven på det ansedda tyska bokförlaget Walter de Gruyter. Den ingår i en serie av studier i bibelutläggningens historia. Totalt medverkar sexton olika teologer med var sin uppsats. Boken inleds med en kort hyllningspresentation av Bengt Hägglunds författarskap och dess stora internationella spridning. I slutet finns en mycket utförlig redovisning av samtliga teologiska publikationer från Bengt Hägglunds drygt sextioåriga verksamhet vid Lunds universitet. Allra sist finns ett utförligt register över anförda bibelställen och de personer som nämns i uppsatserna. De sexton uppsatserna i boken är ganska olika till sin karaktär och de presenteras därför en och en.

Christophorus – Kristusbärare

Bokens första uppsats är skriven av Johann Anselm Steiger, professor i kyrko- och dogmhistoria i Hamburg. Steiger undersöker Martin Luthers sätt att predika om helgon, särskilt S:t Christophorus. Å ena sidan är Luther förstas mycket bestämd på att helgon, martyrer och andra som har offrat sig för den kristna trons skull aldrig får komma i vägen för det lidande som Kristus har gått igenom. Å andra sidan hävdar Luther att legender om helgon kan bibehållas och ”renas”, så att de fungerar som en förebild för alla kristna och som ett sätt för församlingen att få en bild av vad det innebär att följa Kristus, även när tron leder till att man drabbas av lidanden.

I sitt praktiska predikande kunde Luther därför skildra hur S:t Kristoffer (namnet Kristoffer betyder ”Kristusbärare”) genom sitt osjälviska liv förkunnar Kristus och bär Kristus ut i hela världen. På så sätt kan legenden om S:t Kristoffer fungera som ett sätt för församlingen att lida tillsammans med Kristus,

särskilt i fastetiden. Detta medlidande med Kristus har en stor pedagogisk funktion för Luther, men Luther gör aldrig (till skillnad från de svärmiskt inriktade teologerna under reformationen och framåt) detta medlidande till ett villkor för en sann Gudsgemenskap. Det är mot bakgrund av Luthers välbalanserade sätt att förhålla sig till helgonen som vi kan förstå det faktum att strängt lutherska kyrkor långt in på 1600-talet kunde förses med bilder av helgon, till exempel S:t Kristoffer. I slutet av boken finns ett antal vackra bilder på olika helgon som fick vara kvar i de lutherska kyrkorna i samband med reformationen.

Utifrån dessa fakta kan man göra en viktig reflektion: Den renodlat negativa synen på helgon är en uppfattning som uppstod huvudsakligen under 1700-talets upplysningstid. Det var inte reformationen som slutligt tog bort alla helgonbilder från kyrkorna i norra Europa, utan upplysningsmännen, dåtidens liberalteologer. Kanske var det just uppmaningen att ställa sig till tjänst för Kristus, även när det kostar på, som gjorde att det sunda äktlutherska bruket av helgon blev för mycket för upplysningens män?

”Bildlig” bibeltolkning

En viktig och lärorik uppsats är författad av Jens Wolf, även han verksam som kyrkohistoriker i Hamburg. I uppsatsen skildras ett annat fenomen som Luther hade ett tvetydigt och komplicerat förhållande till, nämligen allegorisk och metaforisk bibeltolkning. Å ena sidan är Luther ofta kritisk mot att man tolkar bibeltexter som en (före)bild för något helt annat än det som texterna rent språkligt verkar handla om. I sina unga år som munk, hade Luther själv tolkat stora delar av Bibeln på detta sätt. Å andra sidan visar Wolf att Luther i hela sitt liv var medveten om att den hebreiska traditionen av att uttrycka sig i bilder var en nödvändig del i en riktig bibelförståelse.

Luther själv kunde tala i bilder. Ofta liknar han kyrkan och samhällets institutioner, till exempel familjelivet, vid ”sjukhus”, där köttets sjukdom ska botas eller åtminstone lindras. Särskilt Psaltaren tolkas på ett bildligt sätt av Luther och ►

kyrkan liknas också ofta vid ett skepp. Dessa bilder hade ett pedagogiskt syfte, eftersom de skulle underlätta för församlingen att minnas innehållet i förkunnelsen. Luther kunde till och med säga att ”den som har förstått vad bilden vill säga, den har en riktig kunskap”. Allegorier finns enligt Luther i alla delar av Bibeln.

Luther och den ”negativa teologin”

Knut Alfsvåg, docent i systematisk teologi vid missionshögskolan i Stavanger, har på senare år publicerat en rad arbeten om Luthers förhållande till nyplatonismen och apofatisk teologi, det vill säga att man beskriver Gud genom att ta fasta på hur Gud inte kan jämföras med de förhållanden som vi känner till från jorden. Utifrån Luthers andra föreläsningsserie över Psaltaren, som Luther höll 1519-1521, betonar Alfsvåg Gudsfruktans betydelse för att man ska kunna förstå Bibeln rätt; antingen litar man fullständigt på Gud, eller så tror man på en avgud.

Att Gud inte kan liknas vid något i världen blir dock för Luther aldrig ett argument för att bedriva teologi på ett spekulativt sätt. Istället betonas erfarenheten av att sätta hopp och all tillit till Gud, samtidigt som man erfar den här världen som enbart död och helvete. Vid sådana erfarenheter kunde Luther uppfatta det som om Gud inte var urskiljbar, trots att han visste att Anden var närvarande med sina utsägliga suckar. När den syndiga människan erfar en sådan tomhet och flyr till Kristus fyller henne med sin närvaro och rättfärdighet. Att den troende människan på detta sätt fylls av Guds egen visdom och Guds egen aktivitet skulle Luther senare se som en mycket viktig del av det reformatoriska genombrottet.

Med den tolkning som Alfsvåg har pläderat för kan Luther jämföras med (andra) företrädare inom den så kallade ”mystika” traditionen. Luther har mystikens alla fördelar: erfarenheten av människans tomhet och sunda avståndstagande från allt i världen som drar människan bort ifrån Kristus. Samtidigt är Luther fri från de negativa sidorna av mystiken, såsom det osunda oviljan att inordna sig från skapelsens goda ordningar och tendensen att sätta känslans förening med Gud framför den klara Kristusförkunnelsen och sakramentens objektiva verkan.

Skriftens inre klarhet

Hur ska man bära sig åt när olika Bibelställen verkar tala emot varandra? Den här viktiga frågan behandlar Steven D. Paulson, professor i systematisk teologi vid Lutherseminariet i Saint Paul, Minnesota, USA. Hans utgångspunkt är att Andens verk i nutida teologi ofta identifieras med lagens verk. Mot denna tendens pläderar Paulson för att Skriften inte ska tolkas utifrån världens villkor; istället ska den ses som en attack från Guds sida på denna värld, som Jakobs brottnings med Gud vid Jabboks vad.

Paulson konstaterar insiktsfullt att dogmat alltsedan 1700-talet ofta har ansetts som något som står emot Anden. Följden har blivit spirituellt fanatism, i såväl individuell (svärmisk-frikyrklig) som kollektiv (romersk-katolsk) form. Bibeltolkningsproblem bör därför belysas utifrån Luthers starka betoning av eskatologin. Att se sig själv som indragen i detta eskatologiska skeende är enligt Paulson en förutsättning för att man ska kunna få den inre klarhet i sin Bibeltolkning som Luther talade om.

Luthers läsning av Paulus

Förhållandet mellan lag och evangelium är en ständig diskussion i de kyrkor som vill vara evangelisk-lutherska. Denna

diskussion spiller ofta över till att prägla diskussionen om tolkningen av Pauli brev. Professor Asger Chr. Höjlund i Århus går i sin uppsats till Luthers Stora Galaterbrevskommentar från år 1531 för att få material till att föra denna diskussion vidare. I denna kommentar möter vi den mogna Luthers allra klaraste tänkande om lag och evangelium.

Trons rättfärdighet är enligt Luther något som fanns före lagen var given. Tron är därför alltid grunden till att troende människor kan följa Guds lag och göra goda gärningar. Det ”svåra” Bibelstället i Matt 19:17, där Jesus säger ”En är den Gode, och vill du gå in i livet, så håll buden”, ska alltså tolkas som om tron inkarneras och får synlig form kärlek och goda gärningar, även om den rättfärdiggörande tron fanns i människan redan innan hon gjorde något av detta goda.

Höjlunds slutsats blir att det hos Luther råder dels en klar åtskillnad mellan lag och evangelium (detta säger han som en kritik av nutida liberalteologi), dels en tydlig samklang mellan dem. Detta säger han som en kritik av mycket så kallad ”nylutherdom”, alltså en konfessionell lutherdom som skapats på 1800-talets intellektuella villkor. Den kände lutherske teologen C. F. W. Walther hänförs av Höjlund till denna kategori. Jag hävdar att man kan förstå varför Höjlund gör denna bedömning av Walther. Samtidigt måste vi ha klart för oss att Walthers ärende är självavdandande, att tala till den uppväckta människan. Walther har inte som syfte att diskutera samklangen i Guds ord mer generellt. Inte minst med tanke på att Höjlunds tolkning medför att ett flertal ”svåra” Bibelställen (se stycket ovan) blir mer begripliga med en ”samklangstolkning” av det slag som Höjlund gör skulle jag vilja påstå att Höjlunds slutsatser är värdefulla för luthersk teologi.

Treenighet och helgelse i katekesen

Docent Leif Erikson vid Åbo Akademi i Finland diskuterar därefter det grundläggande trinitariska tänkandet Luthers katekeser. På ytan kan det verka som om Luther inte är särskilt intresserad av trinitetsteologi. Erikson hävdar, enligt min mening helt riktigt, att Luthers insiktsfulla bidrag till läran om treenigheten ligger just i insikten om att man endast kan lära känna den Treenige via lag och evangelium. Särskilt i Stora Katekesen är det enligt Erikson tydligt hur framställning har en riktning från Fadern genom Sonen i den helige Ande, för att sedan vända tillbaka genom Sonen till Fadern.

Frälsningen är därför en ”skatt” och att den troende människan djupast sett får ta emot den Treenige själv. Termen ”rättfärdiggörelse” finns därför inte i katekeserna, utan istället talar Luther om *heliggörelse* i bred mening (här är rättfärdiggörelsen det mest centrala) och *heliggörelse* i snäv mening (förnyelsen). Kyrkan (med stort ”K”) är den plats där denna heliggörelse äger rum och Kyrkan kan därför ses som ett nådemedel i luthersk teologi. Det är ingen motsättning mellan de yttre nådemedlen och den helige Andes verk i de troendes hjärtan. Evangelium ska inte endast uppfattas som en korrekt information om Gud, utan framför allt som ett nådemedel genom vilket Gud skapar tron i hjärtat. På så sätt gör nådemedlen det objektiva till något personligt.

Melanchthons bekännelsekamp

I och med den kände amerikanske professorn Timothy J. Wengerts bidrag lämnar boken Martin Luther bakom sig. Phillip Melancthon (1497-1560) stod hela tiden Luther nära, men han hade samtidigt en egen teologisk linje. År 1556 skrev han en Romarbrevskommentar, som var ett inlägg i debatten med Andreas Osiander. Osiander hade enligt Melancthon uttryckt sig oklart och hävdade att det var människans goda

gärningar (som möjliggörs genom att den helige Ande tar sin boning i människan) som gör henne rättfärdig.

Återigen var det ett Bibelställe som illustrerade svårigheterna i en teologisk konflikt. I Rom 5:5 står det ”Guds kärlek är utgjuten i våra hjärtan genom den helige Ande”. Särskilt om vi kombinerar detta med andra bibelställen, som hävdar att ”kärleken” gör att synderna blir förlättna, förstår vi lättare konflikten. Melanchthons position var att Rom 3 och 4 handlar om rättfärdiggörelsen, men att Rom 5 handlar om *följder*na av den redan befintliga rättfärdigheten från Gud. Endast den som erfarit lag och evangelium kan enligt Melanchthon förstå denna lära till fullo.

Augustanas apologi

Melanchthons främsta skrift är den Augsburgska bekännelsen från år 1530. Till denna bekännelse skrev han sedan en ”apologi”, en längre och mer detaljerad genomgång av den lutherska teologin. Enligt den välkände och inom Missourisynoden verksamme amerikanske professorn Charles P. Arand är Melanchthons apologi författad på ett genomtänkt retoriskt sätt, vilket nutida läsare ofta inte förstår. Genom att tillämpa den klassiska retorikens regler visar Arand på ett mästertligt sätt hur olika avsnitt i apologin är avsedda som kritik mot olika villoläror, medan andra avsnitt fungerar som ett sätt att framställa lutheranernas egen teologi.

Kyrkofäderna fungerar enligt Arand ungefär som vittnen i en domstolsprocess. I apologin kallar Melanchthon in dessa och lyssnar noga till det som de har att säga. Samtidigt vet han att även motståndarna (främst de påviska teologerna) också kallar vittnen av detta slag. Melanchthon för därför in vittnena på frågan om Kristus och visar på så sätt hur vissa vittnen, främst de lite senare kyrkofäderna, inte talar klarspråk om man styr in förhöret på denna fråga. Därigenom visas hur den romersk-katolska teologin inte bara är en förvrängning av det bibliska budskapet, utan även av fädernas ursprungliga lära.

Behovet av bibelkunskap

Att både präster och lekfolk skulle få ökade kunskaper i Bibeln var en av Luthers huvudmål med reformationen. Tyvärr fick Luther aldrig se detta mål helt infriat. Robert Kolb, även han professor inom Missourisynoden i USA, behandlar i sitt bidrag en skrift som ofta kallas för den första gnesiolutherska dogmatiken. Syftet med denna dogmatik, författad av två teologer vid namn Wigand och Judex, var att föra ut Skriftens budskap till folket. Dessutom fick den som följd att ”bibelteologi” framträdde som ett ämne som befann sig mellan ren bibelvetenskap och systematisk teologi.

Wigands och Judex verk byggs upp med en ”kateketisk” metod där Dekalogen (lagen) kommer först och följs av Credo (evangelium) och där det kristna livet belyses med hjälp av Fader vår och hustavlan. Samtidigt är de influerade av Melanchthons skolastiska metod. Genom att deras dogmatik i allt väsentlig skulle fungera som en bibelkommentar lyckas författarna inte fullt ut genomföra distinktionen mellan lag och evangelium konsekvent. Samtidigt är deras verk ett viktigt mellansteg på vägen från Luther och Melanchthon mot det stadium där den aristoteliska skolfilosofin blir helt dominerande inom den lutherska teologin.

Konkordieformelns bibelbruk

Rune Söderlund, docent vid Lunds universitet och tidigare doktorand vid Bengt Hägglunds seminarium, behandlar Konkordieformeln i sitt bidrag. Utgångspunkten är att Konkordieformeln, som skrevs år 1577 som ett sätt att hantera inomluth-

erska teologiska konflikter, har en uppfattning om den Heliga Skrift som det är intressant att undersöka den konkreta tillämpningen av. I Konkordieformelns inledning står det att ”Vi tro, lära och bekänna, att den enda regel och norm, varefter alla läror såväl som lärare böra prövas och bedömas, endast är Gamla och Nya Testamentets profetiska och apostoliska skrifter” (SKB, sid 499). Konkordieformelns författare återoppar sig här på Ps 119:105 – ”Ditt ord är mina fötters lykta och ett ljus på min stig” och Gal 1:8 ”Om ock en ängel komme från himmelen och predikade annorlunda, så skall han vara förbannad”.

Söderlund granskar Konkordieformeln (FC) med kritisk noggrannhet och hävdar att det i rent exegetisk mening inte är säkert att de två bibelställena ovan egentligen är helt samstämmiga. När han sedan går vidare och granskar de tolv artiklarna i FC konstaterar han att samtliga artiklar har något ställe där bibel användningen kan ifrågasättas, ifall man ser till bibeltexternas funktion i sitt sammanhang i Bibeln. Det är därför tydligt att FC:s författare använder Bibeln på ett sätt som har till syfte att ge flerfaldiga belägg för den lutherska normalteologin. Samtidigt konstaterar Söderlund att huvudtesen i en hel artikel naturligtvis inte står och faller med ett enskilt återopat bibelställe.

Söderlunds gediget genomarbetade artikel har enligt min mening sitt främsta värde genom att den tydligt visar hur rika tolkningar som är möjliga i anslutning till varje aktuellt bibelställe. På så sätt påminner den också läsaren om att kristna läroformuleringar alltid görs genom att vissa bibelställen tolkas i ljuset av andra. Jag har dock svårt att se att denna insikt ifråga om FC med nödvändighet måste uppfattas som ett problem för FC:s auktoritet på grund av det bibelbruk som FC förpliktigar sig till. I inledningen av FC bekänner sig författarna till den Augsburgska bekännelsen och förklarar att syftet med FC är att lösa de konflikter som uppstått mellan olika teologer som bekänner sig till den Augsburgska bekännelsen. Syftet med FC är alltså inte att fungera som en heltäckande bibelkommentar till varje bibelställe individuellt och på bibelställets ”egna” premisser, utan endast att hantera och precisera den evangelisk-lutherska ståndpunkten i de uppkomna stridsfrågorna.

Johann Arndts postilla

Eric Lund, amerikansk professor, tar i sitt bidrag upp Johann Arndt. Arndt ansåg att de lutherska teologerna lade för mycket tid på att kritisera villoläror och för lite på att ge andlig vägledning åt lekfolket. Ibland har Arndt kritiserats för att själv vara teologiskt oklar och beskyllts för att vara spirituellist, det vill säga betona det inre ordet framför det yttre. Lund hävdar att Arndt måste undersökas utifrån hela sin teologiska produktion. Om man bara ser till hans ”Sanna Kristendom” är det lätt att förstå anklagelserna mot honom, men om man ser till hans postilla blir bilden betydligt mer mångfacetterad. Arndt var nära vän med såväl den ortodoxe Gerhard som pietisten Spener.

I postillan är det tydligt att Arndt tolkar Skrift med Skrift. Samtidigt hävdar han att den helige Andes upplysning måste till för att levandegöra ordet. I postillan nämns det inte särskilt mycket om att det skulle finnas något gott i människan före rättfärdiggörelsen, inte heller nämns ”inre uppenbarelser” explicit. Lunds egen slutsats verkar vara att man bör bedöma Arndt positivt, eftersom den ”Sanna Kristendomen” endast var avsedd att vara en pastoral provokation, inte en heltäckande troslära. Samtidigt tycker jag att de exempel som redovisas i uppsatsen indikerar att nutida Arndtläsare bör vara mycket

► försiktiga och tolka Arndts ibland komplicerade yttringar i ljuset av den normala lutherska tros läran.

Utläggningen av Psaltaren

Den tyske professorn Ernst Koch diskuterar i sin uppsats ett antal perspektiv på hur Psaltaren tolkades under 1600-talet. Psaltarutläggningarna vid denna tid var nära förbundna med gudstjänstlivet. Psaltaren användes vid invigning av orglar och kyrkor. I motsats till den kalvinska teologin använde lutheranerna Psaltaren som ett argument för att motivera orgelmusik i kyrkorna. Denna musik skulle tjäna till öronens njutning och själens vederkvickelse.

Ofta sågs också Psaltaren som en utförlig kommentar till "Fader vår" och som ett verk som var sammanställt på ett meningsfullt sätt, så att själva dispositionen i sig bar på en teologisk funktion: att föra ut Guds ära och leda människor till frälsning. Samtidigt har skönheten i gudstjänsten en viktig och nära koppling till eskatologin; musiken i gudstjänsten ska inte leda tankarna till dans och världsliga nöjen, utan till andakt. Detta hindrar dock inte att man bör se insikten om att Guds nåd är skön som en viktig del av den lutherska gudstjänstkulturen.

Kristi lidande i GT

Passionshistorien har alltid varit central i lutherskt kyrkoliv. Torbjörn Johansson, lektor vid Församlingsfakulteten i Göteborg, medverkar med en utförlig uppsats om hur Gamla Testamentet på 1600-talet tolkades så att skeendet i passionsberättelsen skulle bli "fruktbart" för lyssnarna. Inte minst Johann Sebastian Bachs stora passioner (Matteus- och Johannespassionen) visar vilken stark ställning passionsberättelsen hade i den lutherska ortodoxin, kanske särskilt i Tyskland, där de större stadsförsamlingarna ordnade täta passionsgudstjänster. Under passionstiden var det vanligt att man höll arton eller nitton extra gudstjänster och till dessa gudstjänster behövde prästerna vägledning att finna lämpliga bibeltexter.

Vid denna tid hade reglerna för bibeltolkning hunnit bli många och detaljerade, även om Kristus stod fast som Bibeln centrum och därmed gjorde att Bibeln kunde ses som en litterär och teologisk enhet. Samtidigt som de rent yttre händelserna sågs som viktiga eftersträvade naturligtvis teologerna att berättelsen skulle få en andlig och praktisk betydelse för åhörarna. Man skilde mellan fyra steg, "synd", "lidande", "frälsning" och "mottagande". I samtliga steg kunde predikanten med fördel hänvisa till ställen i GT. Särskilt ofta förekom hänvisningar till Psaltaren och Jesaja. Flera predikningar innehåller omkring 30 citat från GT. Passionshistorien sågs som en "hemlighet" som GT hjälpte till att "måla" för åhörarnas sinnen.

Doktrinens "nytta"

Kenneth G. Appold är docent i reformationshistoria och en av de få experterna på den strängt lutherske teologen Abraham Calovius (1612-1686). I början av 1600-talet hade teologiska dispyter av olika slag lett till ett allt större behov av tydliga regler för bibeltolkning. Å ena sidan skulle präster och lärare lydas så länge de inte predikade obibelskt, å andra sidan skulle lekfolket ha en korrigerande funktion. De teologer som verkade vid universiteten fick därför en stor auktoritet för att precisera läran. Appold gör här en intressant iakttagelse, nämligen att lutheranerna tyvärr saknade ett teologiskt tänkande kring vilken auktoritet som en teolog bör ha och hur prästerna bör tolka Bibeln.

Calovius betonar starkt vikten av prästernas personliga

fromhet, något som enligt Appold ofta försvinner hos dem som förespråkar en renodlat funktionalistisk ämbets syn. Samtidigt har "naturens bok" och filosofin en roll att spela inom teologin enligt Calovius. I hans värld sammanfaller nämligen tänkande och fromhet i varandra; fromheten har sin bas i att människan tänker. Samtidigt är teologin något som omformar den som ägnar sig åt ödmjuk fördjupning i det kristna dogmat.

Ackommodation

De två sista uppsatserna i boken är mycket omfattande och skulle egentligen förtjäna ett större utrymme än vad ramarna i denna recension medger. Lutz Danneberg, professor i hermeneutikens historia och metod vid Humboldtuniversitetet i Berlin, tar i sitt bidrag upp frågan om hur den helige Ande genom hela Bibeln har "tvingats" (det är svårt att hitta ett bättre ord) att anpassa sig till människans bristfälliga fattningsförmåga. Ett uttryck som ofta används för denna anpassning är ackommodation. Fenomenet har givetvis också intresserat judiska bibeltolkare, särskilt kring de ställen i GT där Gud framställs i mycket mänskliga termer.

På 1600-talet var det främst kalvinisterna som förde fram ackommodationstanken. Enligt Calvin talar Gud med människor som vuxna talar till små barn och bilden av att ge mjölk istället för fast föda passar väl in i detta resonemang. Gud visar sig inte som Han är, utan som Han är *för oss*.

Vid denna tid började naturvetenskapliga upptäckter, främst inom astronomin, att ifrågasätta den världsbild som i årtusenden hade uppfattats som Bibelns egen. Till detta problem kom att människor med sina sinnen praktiskt kunde erfara att solen gick upp och ned, det vill säga att solen rörde sig, medan jorden var stilla. Danneberg, som författat uppsatsen, lägger stor vikt vid ett antal 1600-talstänkare, främst Spinoza, Leibniz och Kepler, som genom sina förhållningssätt kom att förebåda upplysningen under 1700-talet. Utifrån ett allmänt idéhistoriskt perspektiv är Dannebergs inriktning välmotiverad, men för teologins del leder det till att flera intressanta frågor förblir obesvarade, till exempel frågan om vilka yttranden i Bibeln som ska tolkas som exakta i naturvetenskaplig mening, medan andra yttranden tolkas som existentiella (bildliga) sanningar. Det teologiskt viktiga i uppsatsen kan däremot sägas vara att även de strängt ortodoxa teologerna tog frågan om ackommodation på allvar, i ljuset av de naturvetenskapliga upptäckterna.

Kyrkans ständiga reformation

Theodor Mahlmann är professor emeritus vid universitetet i Marburg. Han är den ende av författarna som på ett tydligt sätt riktar sin uppmärksamhet mot ecklesiologin. Hans utgångspunkt är att uttrycket *ecclesia semper reformanda* (översatt till svenska: "Kyrkan bör ständigt reformeras") ofta anses vara något som går långt tillbaka i tiden, kanske ända till Martin Luther själv eller till Jean Calvin. Mahlmann genomför en gedigen historisk undersökning och kommer fram till att uttrycket är betydligt yngre än vad som tidigare antagits.

Hos Karl Barth finns uttrycket antytt, dock inte ordagrant, år 1947. Barth använder det som ett sätt att understryka att kyrkan hela tiden är beroende av Guds nåd för att få "frisk luft". Barth tänker att denna hållning bör präglade också kyrkornas förhållande till varandra och till statsmakten. Fem år senare skulle uttrycket komma tillbaka som titel på en festskrift. Trots att man då visste att uttrycket om kyrkans ständiga reformation inte hade haft någon betydelse för Luther var det ett antal teologer som hävdade att själva saken ändå hade stöd hos reformatörerna.

Homodiskussionen i Finlands kyrka

Av Stig-Olof Fernström

Inte heller Finlands kyrka har sluppet debatten om homoäktenskap. Diskussionen sammanfattas här av prosten Stig-Olof Fernström, tidigare kyrkoherde i S:t Lukas församling i Helsingfors. Artikeln har tidigare varit publicerad i Svensk Pastortidskrift.

Tisdagen den 12 oktober sände finska tv2 ett tvåtimmars diskussionsprogram om homofrågan. Ett drygt tiotal personer deltog i diskussionen, somliga var förespråkare och andra motståndare. Bland de senare fanns bl.a. Tammerforsbiskopen Matti Repo, riksdagsledamoten Päivi Räsänen, som också är ordförande för Kristdemokraterna, förlagschefen Sonja Falk från Uusi Tie och teologen Pasi Turunen från Patmos. Dessa fyra samt några andra förde fram Bibelns ståndpunkt i frågan. Biskopen betonade kyrkans traditionella syn på äktenskapet som ett förbund mellan en man och en kvinna.

Följande dag började en aldrig tidigare skådad massflykt från kyrkan. Fritänkarnas nättjänst *eroakirkosta.fi* har fungerat några år och under en längre tid har antalet utskrivna per dag via *eroakirkosta.fi* rört sig kring plus minus 100. Redan samma tisdag visade statistiken på 372 personer. Sedan växte antalet dagligen och som mest uppgick dagsresultatet till över 6 773 en knapp vecka senare. I början av november handlade det ännu om 500-600 per dag, men sedan har siffran sjunkit till ungefär en tredjedel.

Ett väldigt mediedrev började omedelbart. Päivi Räsänen, som många gånger i offentligheten har fört fram samma åsikter som i tv-debatten, anklagades nu från olika håll för att ha

varit orsak till massflykten. Biskop Mikko Heikka beskyllde henne för att ha gett sig ut för att vara en representant för kyrkan. Biskop Björn Vikström kallade hennes handlade ”hjärtlöst” (*Hufvudstadsbladet* 15.10). Någon ansåg att hon hade blandat samman det andliga och världsliga regementet. Kulturminister Stefan Wallin (Svenska Folkpartiet) med ansvar också för kyrkliga frågor ansåg att hon måste ta ansvar för reaktionerna på hennes uttalanden.

I Ruben Stillers tv-program *Pressklubben* uttalade sig två medverkande journalister. De ansåg att medierna på falska grunder anklagat Räsänen för utskrivningarna. På samma linje var *Kyrkpressens* tidigare chefredaktör Stig Kankkonen i en insändare i *Hufvudstadsbladet*. Han hävdade att det var pressen som hade jagat upp stämningarna. I Helsingfors kyrkliga samfällighets tidning *Kirkko ja kaupunki* (18.10) ondgör sig chefredaktören Seppo Simola på ledarplats över att Tammerforsbiskopen i tv-diskussionen anslutit sig till orkestern av domsbasuner. Detta finner Simola vara det ”mest ödesdigra för kyrkan”.

Den 2.11 publicerade *eroakirkosta.fi* en rapport där man redogör för de över 10 000 svar som efter tv-programmet inkommit på frågan varför man lämnar kyrkan. Bland dessa svar är det c:a en tredjedel som anger tv-programmet om de

Mahlmanns uppsats är ett gott exempel på så kallad begreppshistoria, det vill säga att man spårar ett begrepp från dess uppkomst genom historien till dess eventuella betydelse i nutiden. Rent teologiskt har tyvärr sådana här begreppshistoriska undersökningar endast en indirekt betydelse. Det säger sig dock självt att den felaktiga tron att uttrycket *ecclesia semper reformanda* skulle ha varit en viktig del av reformationens tänkande kan få förödande konsekvenser om de som eftersträvar ”reformation” inte har sin grund i Kyrkans Herre, Kristus.

Avslutande omdöme om boken

Bokens uppsatser är skrivna på engelska och tyska. Flera av dessa är mycket krävande, även för dem som själva är teologihistoriska forskare. Boken är alltså inte tänkt att nå en bred läsekrets av lekmän, utan att vara ett inomvetenskapligt sätt att hedra Bengt Hägglund och understryka hans betydelse som en av världens främsta experter på reformationens och den lutherska ortodoxins teologi. Den noggrannhet, detaljrikedom och abstraktionsnivå som kännetecknar bidragen i boken visar att detta hedervärda syfte i allt väsentligt har uppnåtts.

I synnerhet de tyskspråkiga bidragen har en idéhistorisk inriktning, som gör att resultaten som redovisas kan påverka den vetenskapliga diskussionen långt utanför de teologiska fakulteternas gränser. Detta omdöme är förstås inte renodlat positivt; många av dessa bidrag har endast en ringa teologisk betydelse. Beträffande flera av de engelskspråkiga bidragen är förhållandet närmast det motsatta. Här finner vi ofta kyrkligt aktiva teologer, som låter sina uppsatser präglas av pågående diskussioner inom de lutherska kyrkorna. Här är inte platsen att avgöra vilket forskningsideal som är ”det rätta”. Vi kan

bara konstatera att det hos Bengt Hägglund själv är lätt att finna exempel på båda dessa förhållningssätt.

I linje med det nyss sagda skulle man kanske ha önskat en något mer omfattande redaktionell insats från de tre utgivarna. Den enda tydliga linje som man som läsare finner i boken är den rent kronologiska. Kanske skulle en kort introduktion eller en avslutande reflektion i anslutning till varje uppsats kunna underlätta för läsarna att förstå mer av bidragens koppling till Bengt Hägglunds teologiska produktion. I några av uppsatserna nämns Bengt Hägglund i förbigående, men i de flesta bidrag är han helt frånvarande.

Jag skulle ha önskat en tydligare fokusering mot Bengt Hägglunds två viktigaste böcker, hans doktorsavhandling om Johann Gerhards bibelbruk från år 1951 och hans bok om den tidiglutherska människouppfattningen, *De Homine*, från år 1959. Dessutom innehåller hans lärobok *Trons mönster* flera viktiga aspekter som jag gärna hade sett uppmärksammade i denna festskrift. Flera av uppsatserna skulle fortfarande kunna inkluderas (kanske efter smärre korrigeringar) även om man hade valt ett sådant upplägg. Då hade man i festskriften kunnat visa hur Hägglund har varit en föregångsperson, genom att visa på centrala områden för den världsvida forskningen inom ämnet teologihistoria.

Det nyss anförda är endast att betrakta som en reflektion kring hur boken skulle kunna få en vidare betydelse. Reflektionen bottnar i en stor respekt för all lärdom som läsaren får ta del av genom denna skrift. De tre utgivarna förtjänar allt beröm för sin insats i att föra diskussionen kring den lutherska bibelutläggningen vidare till nya generationer forskare.

homosexuellas rättigheter som orsak. De flesta talar om kyrkoskatten, bristen på tro eller om att kyrkan saknar betydelse i personens liv. Totalt utträdde under oktober via deras nät-tjänst 41 070 personer. ”Finländarnas förhållande till kyrkan är ytligt och avlägset. När kyrkan framträder i offentligheten påminns man om möjligheten att skriva ut sig ur kyrkan. Om kyrkan i framtiden framträder mycket i medierna kan den massflykt som man sett under de senaste veckorna upprepas. Massflykten påverkas mest av offentlighetens omfattning, inte av dess kvalitet, alltså av en eventuellt positiv eller negativ publicitet. Finland är ett avgjort mera sekulariserat samhälle än man önskar erkänna”, sammanfattar den ena av *eroakirkosta.fi*-tjänstens grundare Petri Karisma.

Ut ur virtualkyrkan

Docent Timo Eskola anser att utskrivningsboomen handlar om ett under många år uppdämt tryck att överge kristendomen. Situationen är ungefär densamma i nästan alla ”gamla” protestantiska kyrkor i västerlandet. ”Utskrivningen ur kyrkan är ett fenomen som särskilt hör internettiden till. De människor som lämnar kyrkan genom att trycka på datormusen överger virtualkyrkan. Utskrivningen betyder lika litet för dem som att lämna Habbo Hotell [ungdomscommunity på internet] eller ett samtalsforum. Många av de utskrivna har inte på årtal självmant deltagit i församlingens verksamhet – så har saken uttryckts av sådana som själva tagit steget. Utskrivningen har gjorts så enkel. Hur många skulle ha skrivit ut sig under den gångna veckan om man varit tvungen att söka sig till församlingens kansli för att där möta sin gamla konfirmationspräst ansikte mot ansikte? Internetgenerationens ansiktslösa överger en ansiktslös kyrka...

Enligt statistiken kommer 50 000 medlemmar att skriva ut sig nästa år oberoende av om televisionen sprider hysteri eller inte. Sekulariseringen i Europa har nått den punkt att kyrkorna oundvikligen kommer att bli mindre. Inte i något land har de utskrivna återvänt till kyrkan. Vi är på väg mot en efterkristen tid.... Den gamla trallen ”vi tror inte som kyrkan lär” antar nu kroppslig form. När medlemmar i den traditionella kyrkan inte längre vill identifiera sig med kyrkans lära, värderingar och etik lösgör de sig från institutionen.

Trycket mot kyrkan kommer naturligtvis från det omgivande samhället. Det sekulariserade samhället hävdar inför den Evangelisk-lutherska kyrkan, men däremot inte inför Ortodoxa kyrkan, Frikyrkan eller Katolska kyrkan, att den teologiska syn som präglar bekännelsen är diskriminerande. Med hjälp av det hårda ordet som låter juridiskt anklagas sådana som försvarar den traditionella äktenskapssynen och man låter förstå att medborgare i Finland inte längre skulle ha åsiktsfrihet när det gäller synen på utövad sexualitet. I verkligheten finns det ingen sådan bestämmelse i lagen och man kan inte heller med lagens hjälp kräva att någon kyrka eller religiöst samfund (exempelvis muslimerna) överger sin människouppfattning.

Den bild som medierna presenterar är förvriden. I konflikten står inte kyrkan och samhället egentligen i konflikt mot varandra utan det är liberalismen och bekännelsestron. Den uppdelningen finns också inom kyrkan. Därför har vi kommit in i en situation där en del av biskoparna offentligt revolterar mot kyrkomötet och kyrkans nu gällande beslut. Kyrkan har nämligen en tydlig inställning till välsignelse av registrerade samkönade par. Det handlar alltså verkligen inte om ett tv-program eller ens om ett problem som framkallats av en av diskussionsdeltagarna (såsom medierna nu påstår genom po-

larisering och en felaktig personifiering).

Biskoparnas ställningstagande *Kärlekens gåva* (2008) konstaterar att kyrkan förhåller sig restriktivt till välsignelse av homosexuella relationer som avviker från äktenskapet mellan man och kvinna. Dessutom har den arbetsgrupp som efter flera års arbete presenterat sitt betänkande *Kyrkan och registrerade parförhållanden* inte heller föreslagit att kyrkan skulle skapa något slags formulär för välsignelse av parförhållanden. Både de liberala pastorerna och de biskoparna som förespråkar en välsignelse handlar alltså mot kyrkans rekommendationer och mot det handlingssätt som kyrkomötet godkänner. Deras handlingssätt bryter mot kyrkans bestämmelser och ifrågasätter deras egen tjänsteed. Det tumult som alltså nu pågår visar på sitt sätt kyrkans interna kris. Liberala präster tar makten i sina egna händer och gör vad de vill. Däri har de många biskopars stöd och framför allt stöd av medier som är motståndare till den klassiska tron. Tyvärr kan man vänta sig att utskrivningsboomen i framtiden blir ett medel för kyrkopolitik med vars hjälp man börjar avskeda bekännelsestroga pastorerna.

Den stora schismen

I efterdyningarna från tv:ns homokväll har det blivit allt tydligare att vår kyrka är tudelad. Det handlar inte bara om inställningen till vigsel av homosexuella par utan om en allvarligare splittring, konstaterar docent Sammeli Juntunen. ”I bakgrunden finns också en väsentlig skillnad i trostolkningen, i förhållandet till Bibeln och till kyrkans lära”, såsom Seppo Simola konstaterade i *Kirkko ja kaupunki* i samband med ärkebiskopsvalet.

Skillnaden består i synen på auktoritet. I vår kyrka finns det sådana som inte kan acceptera tanken enligt vilken kyrkan bör ha en bestämd lära eller ett visst budskap som man borde hålla fast vid. Det märks i förhållningssättet till trosbekännelsen. Allt oftare förklarar man att den inte innehåller faktapåstående som kyrkans bekännelse borde vara fixerad vid. Det handlar om att gemensamt ”uttala orden med hög röst”. Enligt den synen ansluter man sig till en ”gemensam tradition” även om hjärtat och hjärnan inte skulle betrakta munnens uttalande som sant. Därmed förs tanken till ordet från Jesaja: ”Detta folk nalkas mig med sin mun och ärar mig med sina läppar men låter sitt hjärta vara långt ifrån mig,” Jes. 29:13.

När man inte godkänner auktoriteter märks det också i utgångspunkten för tolkningen av Bibeln. Hermeneutiken, läran om tolkningen, undervisar oss om att man läser texten utifrån någon ”horisont”. Hittills har den horisonten i vår kyrka varit en gemensam utgångspunkt: dogmat och trosbekännelsen. Men nu har man slutligt förkastat den gemensamma horisonten. I den nya synodalavhandlingen lär man prästerskapet att bibeltolkningen också i kyrkan måste vara subjektiv eftersom var och en har sina egna utgångspunkter. I *Suola-bilagan* till tidningen *Kotimaa* (2/2010) presenterar man rent av 22 olika sätt att tolka Bibeln. Därmed kan tidningen konstatera att ”Bibeln kan brukas till mångt och mycket.” Eftersom ingen i kyrkan söker ett sådant sätt att läsa Bibeln att man där kunde höra Guds röst tala med auktoritet, har man behändigt slupit hela auktoriteten. Nuförtiden tycks var och en också i Tomas-gemenskapen (den är ju trots allt grundad av Miikka Ruokanen) ”ha rätt att tolka Bibeln utifrån sin egen utgångspunkt” (*Helsingin Sanomat* 19.10).

Allt detta är mycket, mycket besynnerligt. I bekännelse-skrifterna står nämligen någonting helt annat: Trosbekännelsen är inte läppars fromhet. ”Ingen har lov att tolka Guds ord enligt sin egen tanke.” ”Som docent i ekumenik är det en

sak som förbryllar mig: Hur kan man föra ekumeniska samtal med en kyrka som är så förvirrad?” (Sammeli Juntunen, TD, kyrkoherde i Nyslott, 4.11.2010 *Seurakuntalainen*).

Religiösa ledares kommentarer

”Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland driver allt längre från huvudfåran i den kristna världen. Man kunde säga att kyrkan med sina beslut på ett avgörande sätt försvårar ekumeniska strävanden”, konstateras i MTV3:s nyheter på nätet.

Katolska kyrkan finner tanken på välsignelse av samkönade par helt omöjlig. Marko Tervaportti vid katolska informationscentralen anser att välsignelse av samkönade inte kommer att uppstå. ”Vår undervisning om äktenskap, familj och sexualitet är klassisk och tydlig.” Samhällets värderingar står inför ett förändringstryck men olika samfund drar sina egna slutsatser utifrån sina egna spelregler.

Ortodoxa kyrkans informatör Jyrki Härkönen berättar att homodiskussionen inom lutherska kyrkan har medfört att ortodoxa informationscentralen har fått ta emot många budskap. Dessa är av två slag. Somliga stöder de konservativa lutheranernas linje. Andra varnar för en liknande debatt som den som pågår inom den Lutherska kyrkan. Ortodoxa kyrkan har endast ett slags äktenskap, alltså mellan man och kvinna. Men alla kyrkans medlemmar har rätt att be om en förbönsstund.

Muslimernas representant, imamen Anas Hajjar ber om sin hälsning till kyrkomötet: ”Man bör inte alltid följa det som är en modesak utan komma ihåg det som är rätt i den egna religionen och det som den egna Bibeln säger om saken.”

Ett avgörande första steg

Kyrkomötet beslöt den 12 november 2010 med rösterna 78 mot 30 att ge biskopsmötet i uppdrag att utarbeta direktiv för bönestunder för och tillsammans med homosexuella. I beslutet sades det att bönestunden inte skulle utgestaltas som en vigsel eller en välsignelse av äktenskap. Men från olika håll har man sett att vår kyrka nu tagit det första steget i riktning mot ett godkännande av samkönade relationer och framtida äktenskap. Somliga har undrat varför det behövdes ett kyrkomötesbeslut om förbön. En kristen kan och skall väl be för alla medmänniskor. Men beslutet krävdes eftersom det – uttalat i klartext – handlar om en bön för själva relationen.

Förespråkarna lyckades genomföra att ärendet behandlades – inte som en fråga som berör kyrkans tro, det hade krävt kvalificerad majoritet. De 30 rösterna hade räckt för att stoppa saken. I församlingsvalet som avslutades den 15.11 valdes de personer som skall bära ansvar under de närmaste fyra åren. Medierna rapporterar att det i församlingarnas beslutande organ kommer att finnas märkbart flera liberala personer och en större förståelse för ett godkännande av homosexuellt samliv. Dessa nya beslutsfattare kommer att om ett drygt år välja representanterna till nästa kyrkomöte. Man behöver ingen profetisk gåva för att förutsäga vilket resultatet blir!

Kyrkan har mist sitt salt

”Under 15 år gick jag regelbundet i kyrkan, men under senare tid mera sällan. Det beror på två saker. På grund av den växande familjen har det varit svårt att finna tid, men det känns också som att kyrkan skulle ha förlorat sitt budskap, mist sitt salt. Varför skulle jag gå i kyrkan för att höra det samma som jag hör också på annat håll.” Så här sade filmregissören Klaus Härö – en av Finlands mest kända filmregissörer – som var inbjuden för att

tala vid prästmötet i Helsingfors stift. ”I skriftskolan rev somliga loss blad ur Bibeln och rullade cigaretter åt sig.” Så minns Härö som fortsätter och säger att ”nuförtiden river man sönder Bibeln av andra orsaker. Man lämnar kvar endast sådant som tilltalar.” Enligt Härö bör man inte förkasta vad man inte förstår.

Det egentliga temat för seminariet var Härös film *Post till prästen Jakob*. Härö berättade att filmens popularitet blev en total överraskning. ”Jag är inte religiös, men jag tyckte om filmen”, var en typisk kommentar. Härö sade att han velat berätta om det som håller när människan är som svagast. Han sade sig störas av att man oftast i filmer på bergmansk sätt betraktar tron som upphovet till ångest eller problem. För honom är tron på Gud betydelsefull och på det sättet ville han berätta om tron i filmen.

Härö berättade om sin egen andliga kamp. Han hade drabbats av en kris efter några år i församlingens ungdomsgrupp. I det skedet fick han av en tillfällighet i sin hand Carl Olof Rosenius bok *Rättfärdig i Jesus*. Den lyckades föra fram budskapet om att allt är försonat och gav därmed samvetsfrid. Hans inlägg väckte uppmärksamhet vid prästmötet. När han till slut fick frågan vad han önskade säga till sådana åhörare, till präster, relaterade han en incident i Bo Giertz roman *Stengrunden*. En ung präst hade kallats till en gammal mans dödsbädd. Prästen förmådde inte hjälpa den döende till samvetsfrid trots att han talade om Guds kärlek. En kvinna som kom till platsen, kunde som lekman hjälpa den döende genom att försäkra att vi alla är syndare och att Jesus därför kom för att försona synden.

Källa: *Seurakuntalainen* 30.9.2010

Tillkännagivande från teologer i Finland

I början av februari gav biskoparna i den Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland ut anvisningar för enskild eller offentlig bön för enkönade par som ingått partnerskap. Där poängterar man att bönen inte ska ses som att dessa parförhållanden jämföras med äktenskapet. I försök att hålla samman kyrkan poängterar man också att all medverkan i sådan bönehandlingar är frivillig. Nedan publiceras ett tillkännagivande från 11 teologer, varav 9 präster, där de som följd av biskopsmötets handlande avsäger sig gemenskapen med biskoparna. Uttalandet har fått stor uppmärksamhet både i världslig och kyrklig media i Finland.

Biskopsmötets har nu offentliggjort sina anvisningar för bön gällande homosexuella registrerade par. Man må sofistikerat påstå att detta inte skulle vara fråga om att acceptera homosexuellt samliv, så är det ändå på det viset som saken förstås i de diskussioner, som pågår i kyrkan och medierna. Just så har även vissa av biskoparna själva tolkat saken.

Genom att ge dessa anvisningar för denna bön har biskoparna i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland på ett avgörande sätt börjat företräda en hållning som står i motsättning till lära och liv i Bibelns undervisning. Detta är en lärofråga; nämligen kyrkans lära är det som bekännelseskrifterna i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland gör gällande, att äktenskapet mellan man och kvinna är den enda samlevnadsform som är av Gud instiftad.

Genom att ge lov och rekommendera att det hålls en bönestund för ett sexuellt förhållande, som entydigt står i strid med Bibeln, har biskoparna dock förklarat ett sådant förhållande lovligt och uppmanar nu i motsättning till det andra budet prästerna att bedja om Guds välsignelse för synden. Guds Sons blod utgöts på korset för att sona synden och besegra den, ingalunda för att berättiga synden. Av denna anledning står biskoparnas rekommendation i konflikt med evangeliet.

Redan under flera år har det varit uppenbart att Finlands kyrka medvetet drivs in på Sodoms väg. På denna väg kan vi inte och vill vi inte vara med. Undertecknade Anssi Simojoki och Martti Vaahtoranta har tidigare meddelat detta till domkapitlet i Åbo. Nu vill vi även varna varenda kristen. Vi får inte söka oss till Sodom eller låta oss bli förda dit. Tvärtom, från Sodom måste vi fly. Då det gäller Kyrkans angelägenheter är det alltid fråga om evigheten. Genom att ge lov till synden och ge detta en kyrklig inramning, leder biskoparna de människor som följer dem till den eviga förtappelsen.

Vår lutherska huvudbekännelse, Den augsburgska bekännelsen, säger entydigt i artikeln om den kyrkliga makten. (CA 28:23-28):

”Men när biskoparna lära eller föreskriva något, som strider mot evangeliet, då ha församlingarna ett Guds bud, som förbjuder lydnad mot dem, Matt. 7: Tagen eder tillvara för falska profeter. Gal. 1: Om en ängel från himmelen förkunnar evangelium i strid mot vad vi hava förkunnat för eder, så vare han förbannad. 2 Kor. 13: Ty icke mot sanningen, utan allenast för sanningen förmå vi något. Ytterligare: Herren har givit mig myndighet till att uppbygga och icke till att nedbryta. Så föreskriva även

kyrkoordningarna, II qu. VIII, cap. Sacerdotes och cap. Oves. Och Augustinus invänder mot Petilianus' brev: Man bör icke instämma med katolska biskopar, om de tilläventyrs misstaga sig i någon punkt eller hava en mot de kanoniska, heliga skrifterna stridande mening.”

Vi tillkännager härmed, att vi i följd av kravet i denna entydiga text i Den augsburgska bekännelsen avsäger oss gemenskapen med biskoparna i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Dessa biskopar, som har gett rekommendationen om dessa irrlärliga bönestunder, ser vi närmast som tjänstemän i förvaltningen, vilka står utanför det andliga livet.

Härtill uppfordrade av den lutherska tron och läran den 17 februari 2011.

Anssi Simojoki, pastor; TD, Nystad, Risto Soramies, prost, Istanbul, Martti Vaahtoranta, pastor; TD, Pyhäranta, Juhana Pohjola, pastor; St. Catharines, Canada, Sakari Korpinen, pastor; TL, Helsingfors, Liisa Korpinen, lektor; TM, Helsingfors, Juha Santala, TM, Åbo, Petri Hiltunen, pastor; TD, Kouvola, Heikki Jyväs, kaplan, prost, Mynämäki, Juha Muukkonen, pastor, Torneå, Jaakko Lehtimäki, pastor, Vittis

Översättning: Halvar Sandell